

مرده‌های فرهنگی از آن سوی آمو

کتابهایی به شرف هزاره ناصر خسرو

مهرماه سال روان (سپتامبر ۲۰۰۳ م) جشن هزاره شاعر بزرگ و آزاده و آزاداندیش، حکیم ناصر خسرو قبادیانی در زادگاهش، جمهوری تاجیکستان، آغاز گردید. به این مناسبت فرخنده کتابهایی چاپ و نشر گردیدند که چندی از طریق همین ماهنامه معتبر معرفی می‌شود.

۱- کلیات ناصر خسرو قبادیانی، در سه مجلد

چاپ و نشر کلیات حکیم ناصر خسرو قبادیانی، به طور کامل، به نظر می‌رسد، برای نخستین بار، در تاجیکستان صورت گرفت. در انجام این کار سترگ، دانشمندانی مانند: علی قل دیوانقلف، امری یزدان علی مردانف، نورمحمد امیرشاهی، فیض الله بابایف، احمدجان محمدخواجه بف، سیدرحمان سلیمانف، سرفراز نیازوف، کامل بیکزاده و دیگران زحمتی فراوان کشیده‌اند، و مایه افتخار آنان است که به مقصود هم رسیده‌اند.

جلد اول- دیوان اشعار، روشنایی نامه، سعادت نامه. - دوشنبه: Er-graf، ۲۰۰۳؛ ۹۵۶ ص.

دیوان، در مجموع ۳۰۱ شعر را در بر دارد. به دنبال دیوان، مثنویهای «روشنایی نامه» (ص ۸۳۴-۸۷۲) و «سعادت نامه» (ص

۸۷۴-۸۹۳) جاگرفته‌اند. توضیحات و لغات (ص ۸۹۶-۹۴۲)

پایان بخش این کتاب است.

گفتنی است، واژه‌هایی نیز تفسیر شده‌اند که در زبان زنده تاجیکی، چنانچه گویش قبادیانی، امروز نیز کاربرد دارند، مانند:

parchin, gandano, dalola, darra, dusho, zurfin, kafchalez, losh, loshidan, metin, ochor, parvezan, pist, tavora, farfara...

جلد دوم - آثار فلسفی و دینی: زادالمسافرین، رساله حکمتی،

وجه دین، سفرنامه، آفاق و انفس، رساله شش فصل. - دوشنبه:

عرفان، ۲۰۰۳؛ ۹۴۵ ص.

پیش‌گفتاری سودمند را (۸-۱۵) برای زادالمسافرین که در آغاز کتاب (ص ۲۳-۴۰۰) جاگرفته است، پروفیسور سیدرحمان سلیمانی نوشته است. نویسنده از جمله اشاره می‌کند که متن حاضر انتقادی نیست. همزمان، اظهار امیدواری می‌شود که نسخه‌های خطی ناشناخته پدید آیند، و امکانی برای متن کامل‌تر و انتقادی از «جامع‌ترین اثر فلسفی ناصر خسرو» به میدان آید.

به دنبال، رساله حکمتی (ص ۴۰۱-۴۱۷)، وجه دین (ص ۴۳۳-

۶۷۰)، سفرنامه (ص ۶۷۱-۷۶۱)، آفاق و انفس (ص ۷۷۹-۸۵۹)،

اصول آداب (ص ۸۶۰-۸۹۲) و رساله شش فصل (ص ۸۹۳-۹۲۳)

جاگرفته‌اند.

دکتر رحیم سلیمان قاد باقر

درب گرفته که به قرار زیر است:

- ۱- مسعود قاسمی: پیرامون چند لغت و بیت ناصر خسرو؛
  - ۲- بهمن سرکاری: مروارید پیش خوک افشاندن؛
  - ۳- افسانه شیفته فر: امثال و حکم در اشعار ناصر خسرو؛
  - ۴- مسعود قاسمی: تصویر «خرد» در شعر ناصر خسرو؛
  - ۵- امریزدان علیمردان اف: دخالت پیروان مذاهب در سفرنامه ناصر خسرو؛
  - ۶- حسین کریمان: مازندران و ناصر خسرو؛
  - ۷- عزیز میربابایف: تأویل بر پایه رقم و حرف در وجه دین؛
  - ۸- کامل بیک زاده: ناصر خسرو و موضوع فلسفه ملی؛
  - ۹- داد خدا کریم شاه یف: دعاها و فاتحه های مردم بدخشان؛
  - ۱۰- قدرت بیک ایلچی بیک اف: منشأ روایات درباره ناصر خسرو.
- این مطالب، همه ارزشمند هستند، بیشترین گفتنیهای تازه دارند. جالب این است که مطلبها به هر دو خط: فارسی و تاجیکی به چاپ رسیده اند که هم برای خواننده تاجیک سودمند است، هم برای علاقه مندانی که می خواهند با رسم الخط فارسی آشنا بشوند.

در این جلد نیز، در شمار واژه های شرح یافته، مثالهایی هستند که میان تاجیکان اکنون هم کاربرد دارند، چنانچه:

marqad, ovon, amad, buna, gar(gari), mizoj, junbish, yala, avzor, and, garmser, devlokh, zambil, kaf, pishgil, sardob, sardser, sipargham...

جلد سوم - آثار فلسفی: جامع الحکمتین، گشایش و رهایش، خوان الاخوان. - دوشنبه: نادر، ۲۰۰۳؛ ۳۵۳ ص.

این کتاب که با پشتیبانی پژوهشگاه مطالعات اسماعیلی لندن به طبع رسیده است، با پیشگفتاری از آقایان احمد جان محمد خواجه یف و عبدالغفار شریف وف (ص ۵-۱۱) آغاز می یابد، بخش یکم کتاب را (ص ۱۴-۱۳۹) دربر گرفته است. به دنبال گشایش و رهایش (ص ۱۴۲-۱۸۶) و خوان الاخوان (ص ۱۸۸-۳۲۷) درج یافته است. فهرست نامها و جایها (ص ۳۲۸-۳۳۰) و اصطلاحات (ص ۳۳۱-۳۴۵) بخش پایانی این جلد ارزشمند فلسفی بوده است.

۲- نامه پژوهشگاه، شماره ۴: ویژه ناصر خسرو چهارمین شماره پژوهشگاه فارسی - تاجیکی (تابستان ۱۳۸۲) به حکیم ناصر خسرو قبادیانی اختصاص یافته و ده مطلب را

۳- جهان اندیشه های ناصر خسرو، ناظر جان عرب زاده

دوشنبه: نادر، ۲۰۰۳؛ ۲۶۳ص (به روسی).

پروفسور عرب زاده که در زمینه آثار و افکار حکیم ناصر خسرو قبادیانی پژوهشهای ارزشمندی انجام داده، کتابی تازه به چاپ رسانده، و برگه عنوان را با نقل قولی از ادوارد براون آراسته است: «ناصر خسرو مردی پر حرارت، شریف، پر غیرت، دارای اخلاق پاک و دلی روشن بود.»

باید گفت: مؤلف کوشیده، و موفق هم شده که همین ویژگیهای آن حکیم بزرگوار را نشان دهد. کتاب شامل پیش گفتار و پس گفتار و پنج باب بدین ترتیب است:

- ۱- جوینده حقیقت و عدالت؛
- ۲- الهیات ناصر خسرو؛
- ۳- درباره هستی؛
- ۴- نظریه دانش؛
- ۵- نظریه اخلاق.

نتیجه ای که فیلسوف تاجیک از مطالعه این کتاب بدست می یابد، و کوتاه به دست قلم می دهد چنین است: ناصر خسرو در شمار نخستین متفکران تاجیک است که در جهان بینی خود توانسته میان فلسفه و الهیات، دیوانگی و خرد پیوندی برقرار کند.

۴- حکیم سخنور، عبدالقادر حیدری، عبدالقادر شریف

دوشنبه: دوشنبه، ۱۳۸۰؛ ۱۳۰ص

کتاب از سه بخش فراهم آمده است: بخش اول: زندگی نامه ناصر خسرو؛ بخش دوم: انواع شعر ناصر خسرو؛ بخش سوم: سبک و سوز ناصر خسرو.

نویسنده علاوه بر سخن را با بیان شعرها، سبک و سوز ناصر خسرو را در نظر گرفته و با بررسی و تحلیل، به بیان آورده است. در این کتاب، به بیان آورده است که ناصر خسرو در هر نوع شعر، از هر نوع سبک و سوز، به بیان آورده است. در هر نوع شعر، از هر نوع سبک و سوز، به بیان آورده است. در هر نوع شعر، از هر نوع سبک و سوز، به بیان آورده است.

در بخش دوم از کتاب نیز که به قلمرو ادبیات نگاشته شده، محور ای دیوان حکیم از دیدگاه قلمرو ادبی بررسی و بررسی گردانده است. بنابر تحقیق مؤلف، ناصر خسرو بیش از همه در آن دوره که حدوداً ده هزار بیت است، شعر جز آن قصیده و قطعه و رباعی نیز سروده است.

در هر وقت شعر ناصر خسرو را (ص ۲۶۸-۲۶۷) با نظم شایسته و نگارش یافته، به نظر می آید که به همین فکر بوده، اما این فکر نیز که بدون استقامت و شجاعت شاعر کامل نمی آید، به نظر می آید. این است که در سخن را، چنین به قلم داد و نوشت و در طول عمر در آن رو با طبعت گشاده کن و اخباری زمان اعیان او را به نظر می آید. در هر وقت و دانش، شعرا و دیگران را به نظر می آید. در هر وقت و دانش، شعرا و دیگران را به نظر می آید. در هر وقت و دانش، شعرا و دیگران را به نظر می آید.

روحیه او تأثیر ناگزیری گذاشته، سبب تغییر و تکمیل و تبدیل سمط اندیشه اش شده است.» (ص ۸۷)

در بخشهای بعدی: «سخن - رسول دل و جان» (ص ۱۳۴-۱۶۴)، «درخت طوبی شعر ناصر خسرو» (ص ۱۶۴-۱۹۷) و «حسن جهان در شعر ناصر خسرو» (ص ۱۹۸-۲۲۸) مورد بررسی قرار گرفته است. از روی عدالت است گفته شود که مؤلف گفتنیهای تازه به قلم داده است.

۵- قبادیان - زادگاه ناصر خسرو

دوشنبه، ۲۰۰۳؛ ۱۲۲ص.

این کتاب که مجموعه ای است از اخبار تاریخی و برگرفته از آثار پژوهشگران معاصر، به کوشش فاضل عبدالرشید، قوت داد و قیام الدین ستاری فراهم آمده است.

بخش اول: «تاریخ گواه است» (ص ۳-۱۴) - «تاریخ گواه است» (ص ۳-۱۴) - «تاریخ گواه است» (ص ۳-۱۴)

منابع تاریخی در قبادیان. بخشهای بعدی کتاب نیز درباره قبادیان حکایت می کند.

- ۱- اطلاعات عمومی جغرافی ناحیه قبادیان (ص ۱۵-۱۹)
- ۲- مأموری قلمرو قبادیان (ص ۲۰)
- ۳- قبادیان از قدیم تا امروز (ص ۲۱-۲۲)
- ۴- یادگارهای باستانی قبادیان (ص ۲۳-۲۴)
- ۵- زندگی نامه ناصر خسرو (ص ۲۵-۲۶)

در پایان گلچینی از آثار شاعر (۱۰۴-۱۱۶) و شعرهای شاعران معاصر، علی سراج (نایب)، منتخار ما یوسف، نورالدین جزائی (لی طیف وطن، میر احمد رفیع، سر ز خراب ناز، برقلو، علی حکیم) درج شده است. (ص ۱۱۷-۱۱۸)

یکی دیگر از ارزشهای مهم این کتاب، این است که تصویری از آثار باستانی، زرد رود، ازاد، علی، که از آثار باستانی شده اند، مانند «سینه خنجر (سده ۱۰) پیش از میلاد» و «سینه طلائی (سده ۱۱ میلاد)، سر شاه اختر، سر اسکندر، و سرچشمه های استفاده شده که در پایان کتاب به خوب است، اما اگر منبع «تاریخ گواه است» یعنی «آینه قبادیان» نیز می آمده اولی بود.

۶- فصل در هسلو (روایات و افسانه ها درباره حکیم ناصر خسرو)

طهران: شعر، معرفت، ۲۰۰۳؛ ۶۷ص

این دفتر از سه بخش و در مجموع ۱۶ مطلب فراهم آمده است:

- ۱- ماه ناصر خسرو و پنج روز دیگر ناصر خسرو و راه بلد او/ آنی که ما را باره راست هدایت کرد / در روز چهارم / نوعی از «دعوت ناصری» / نقش ما / چنانچه شیخ شاه ناصر و شاه طالب / روشن دلان روشن / امید از سرخ فلک کیود / رامی دارم دوست / ناصر خسرو / محمدپدر ای / خویفان را دوست دار / و در میان / انسان / کافران بوده است / ناصر خسرو / واسکنند دروازی / مان اویس / شاه ناصر / ناصر خسرو و شاه ضیایی / جای شاه ناصر / «چراغ روشن» / عازم بدخشان شدن ناصر خسرو / ابر بدخشان

در زمان ناصر خسرو / شبی در اسکان / سر سیل، مسکه به بیل / پرنده کوه / سه نفر سنگ شده اند / سگ چوچه زیر پلو / چشمه ناصر خسرو / مدرسه مُنجان / حکیم ناصر در زندان / در دوکان پینه دوز / برای حکیم ناصر بویی از غذا بسنده بود / وصیت نامه حکیم ناصر خسرو به سید - برادرش / سنگ در غار.

این کتاب با کوشش مردم شناسان شناخته تاجیک - نثار محمد شکر محمدوف و نظر دادجان بابایف به چاپ رسیده است. اینان در کار خود از کتاب استاد سید محمد ابراهیم بامیانی استفاده کرده اند.

۷- برگ سبز (روایتها درباره ناصر خسرو)

تهیه گران دادجان عابدوف و شمس الحق آریان فر. - دوشنبه، ۲۰۰۳؛ ۳۸ ص. مطالب این دفتر گاهی یک صفحه است و گاهی یک جمله، بدین ترتیب:
شاه ناصر خسرو و یاران او؛ خودم را ببینند، چه خواهند کرد؟
تقیه دانشمند؛ شاگرد شاعر؛ وطنم دریمگان؛ دعوت ناصری و...

۸- ناصر خسرو، لعل بدخشان آلیس هانسبرگر

- دوشنبه: نادر، ۲۰۰۳، ۳۲۸ ص.

دکتر هانسبرگر، پژوهشگر توانای آمریکایی که در بزرگداشت هزاره حکیم ناصر خسرو قبادیانی سخنرانی پرمحتوا انجام داد، و مورد استقبال گرم قرار گرفت، کتاب ناصر خسرو، لعل بدخشان را سال ۲۰۰۰ م. به چاپ رساند و در سال ۲۰۰۳ در لندن تجدید چاپ شد؛ در تهران به فارسی ترجمه و انتشار یافت، و همین سال در تاجیکستان هم به تاجیکی به چاپ رسید.
زحمت ترجمه فارسی را دکتر فریدون بدره ای (تهران: فرزانه، ۱۳۸۰) و کار برگردان متن تاجیکی را دکتر نایاب شاه زورابیک انجام داده است.

۹- راه نجات، جمعه قدوس، نمایشنامه ها

- دوشنبه: اوستا، ۲۰۰۳؛ ۸۸ ص.

با عرض پوزش، نگارنده نمی تواند دو سخن از نویسنده نگوید، یعنی از جمعه قدوس. در بدخشان، در همان روز نخستین حضور، خبری پخش گردید که نمایشنامه جمعه قدوس درباره حکیم ناصر خسرو قبادیانی به نمایش خواهد رفت. وی از شاگردان جوینده دانشکده ادبیات دانشگاه ملی بود. چون جويا و کوشا و آزاداندیش بود، به جایهایی رسید که می خواست، همین مثال بسنده است که در فاصله ای بیست ساله حدود شصت نمایشنامه تألیف کرده و به چاپ رسانده که چندی به صحنه رفته، و جایزه ها دریافت کرده است.

در بلندی خاروغ شهر، پس از سالیان دراز به دیدار همدیگر رسیدیم، صحبتی صمیمانه داشتیم؛ پرسشهایی صمیمانه و پاسخهایی نیز صمیمانه که حاصلش در چرخ گردون به چاپ رسیده. وی در همان دیدار دو کتاب تقدیم کرد، با سایه دستهایی گرم و صمیمانه، یکی از آن کتابها آفرینش آخرین است که شش مضحکه را در بر دارد. دیگری راه نجات.

اما این راه نجات که معنی رمزی دارد، از سه نمایشنامه فراهم آمده است: «حاتم طائی» (ص ۳-۲۸)، «باربد مروی» (ص ۲۹-۵۴)

و «ناصر خسرو» (ص ۵۵-۸۶).

ناصر خسرو که روز ۱۲ شهریور (۳ سپتامبر) در تالار مرکزی خاروغ شهر نمایش داده شد، پسند تماشا بینان قرار گرفت. نویسنده توانسته است در زمینه تکه هایی از زندگی نامه آن بزرگمرد راه و روش او، و اندیشه های سازنده او را به طوری اعتماد بخش در نمایش گزارد.

۱۰- «ادب»، ۲۰۰۳، شماره ۴: ویژه نامه ناصر خسرو

این شماره ادب، از مجله های مشهور تاجیکستان، سراپا به حکیم قبادیانی اختصاص یافته، و هفده مطلب را در بر دارد. نخستین گفتار از جناب امامعلی رحمانف، رئیس جمهوری تاجیکستان است با عنوان «سخنور بزرگ و مرد اندیشه». از جمله تأکید شده که ناصر خسرو چون یک فرد ملت دوست، آزادمنش و انسان پرور بلندترین ارج را به انسان بیدار دل و وطن خواه می گذارد، و تا واپسین نفس عمر در راه استقلال خواهی و وطن پرستی تلاش می ورزد. (ص ۳)

«نگاهی به زبان سفرنامه» (از نگارنده)، «پیام شعر و سخن» (پروفیسور رحمانف)، «ناصر خسرو و کسائی» (دکتر سعیدزاده)، «تمثیل در اشعار ناصر خسرو» (استاد صاحب نظر)، «نظری به مضمون قصیده های ناصر خسرو» (آقای کلان زاده)، «مقام انسان کامل در ایجادیات ناصر خسرو» (دکتر صمدوف)، «حکیم حقیقت گو و عدالت جو» (دکتر خواجه یف)، «از مردم زاده با مردمان باش!» (آقای صفرزاده)، از جمله مطالب ارزشمند به شمار می آیند.

حکیم ناصر خسرو در کتابهای درسی نیز جایگاهی شایسته دارد. ادب هم در این شماره دو مطلب را به برنامهای آموزشی اختصاص داده است (ص ۵۲-۵۹).

تقریباً در هر شماره این مجله آثاری از پژوهشگران شهیر ایرانی به چاپ می رسد. این بار مطلبی از روانشاد عبدالحسین زرین کوب «ناصر خسرو، آواره یمگان» (ص ۲۰-۲۷) به طبع رسیده، مانند همین، تکه ای از نوشته شادروان استاد خلیل الله خلیلی زیر عنوان «یمگان»، بایش گفتاری از دکتر هدایت اف، جا گرفته است (۲۹-۳۰). با این اشاره که ادامه در شماره بعدی خواهد آمد.
دکتر رعنا صافی آئینا دنبال ترجمه روسی یک شعر ناصر خسرو رفته که حدوداً صدسال پیش، شاعر روس نیکولای گمیلیوف خیلی لطیف به روسی برگردانده است. و اما پایان بخش شماره «دریای علم، کوه معرفت» نقدی گرم است از دکتر شادی شاکرزاده، درباره «پاره سمرقند، باز شناخت حکیم ناصر خسرو قبادیانی به راهنمایی آثارش». (ص ۶۰-۶۴)

۱۱- چهار سخن از حکیم ناصر خسرو قبادیانی...

به پیشواز جشن آن بزرگوار دفتری از بنده نیز در تهران به چاپ رسید، از طریق انتشارات بین المللی الهدی. این دفتر که همزمان با دو خط: فارسی (ص ۳۷) و تاجیکی (ص ۳۴) به چاپ رسیده، این چهار مطلب را در بردارد؛ نگاه حکیم به شعر خود، فخریه حکیم، نگاهی به زبان سفرنامه و زادگاه حکیم.